

**BÜYÜK BİR BİLİM TARİHÇİSİ
ORD. PROF. DR. AYDIN SAYILI
(1913-1993)***

MEHMET CEMİL UĞURLU**

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı (1913-1993), Cumhuriyet döneminde yetişmiş anıt insanlarımızdan biridir. Onun yaşamı, bilim ve kültür tarihimizde, her bakımdan örnek alınmaya değer üstün bir kişiliği yansıtır. Çocukluk, öğrenim, öğretim üyeliği ve emeklilik dönemleri üstün başarılarla dolu olduğundan, hayatını doğru olabildiğince tam olarak anlatmakta çok yararlar vardır.

Yaşamı

Aydın Sayılı, 2 Mayıs 1913 tarihinde İstanbul'da doğdu. Babası Abdurrahman Sayılı (1875-1954)¹, annesi Suat Sayılı (1889-1951)'dir.² İki ablası vardır.³ Büyük ablası Piraye (Sayılı) Arıcanlı, babası hakkında şöyle diyor:

* Bu yazının oluşmasında çok değerli yardımlarını gördüğüm Ablaları Sayın Piraye Arıcanlı ve Gündüz Sayılı'ya, Liseden sınıf arkadaşı Sayın Prof. Dr. İhsan Günalp'a, mesai arkadaşı Dr. Dursun Ayan'a teşekkürlerimi saygıyla ifade ediyorum.

** Tıp Doktoru, Şair Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Uzmanı, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Deontoloji Bölümü emekli öğretim üyesi.

¹ Abdurrahman Sayılı, 1875 yılında Gaziantep'de doğdu. Muteriz lakabıyla anılan Abdülkadir Efendi'nin oğludur. Abdurrahman Sayılı, Galatasaray Sultanisi (Galatasaray Lisesi) ve Hukuk Mektebi Âlisi (Hukuk Fakültesi)'ni bitirdikten sonra, hariciye mesleğine girdi. Trablusgarp'ta görev yaptı ve sonra Tahran'da başkonsolos olarak çalıştı. Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul'a döndükten sonra, Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya katıldı. Cumhuriyet'in ilânından sonra Yüksek Muallim Mektebi (Yüksek Öğretmen Okulu) ve Ankara Erkek Lisesi (Ankara Atatürk Lisesi)'nde Fransızca ve Arapça öğretmenliği yaptı. Aynı zamanda Afganistan Büyükelçiliği'nde çevirmen olarak çalıştı.

² Suat Sayılı 1889 yılında İstanbul'da doğdu. Okumayı seven Suat Sayılı özel dersler aldı; kardeşleri içinde en çok eğitim görenidir. Babası Mazhar Bey, Temyiz Mahkemesi (Yargıtay) Hukuk Dairesinde üye olarak çalıştıktan sonra Anadolu Kazaskerliğine atanmıştır. Mazhar Bey 1908'de öldü.

³ Aydın Sayılı'nın büyük ablası Piraye (Sayılı) Arıcanlı 1909 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra 43 yıl hakim olarak çalıştı ve Yargıtay Tetkik Hakimliği'nden emekli oldu. Cumhuriyetimizin kadın hakimlerinin nadir olduğu dönemde görev yaptı. Aydın Sayılı'nın küçük ablası Gündüz Sayılı (doğumu 1911), Ankara Kız Lisesi'ni her yıl sınıf birincisi olarak, pekiyi dereceyle bitirdikten sonra, Devlet Sınavını

“Çok aydınlık düşünceli bir insandı”. Abdurrahman Sayılı’nın, kardeşlerine göre en çok eğitim görmüş olması kayda değer bir niteliğidir. Aydın Sayılı’nın öğretim ve eğitim konusunda çok duyarlı bir ailenin bireyi olması, üstün yeteneğinin zamanında ve yeterince değerlendirilmesinde, ilk büyük şansıdır diyebiliriz. “Sayılı” ailesinin üç çocuğunun Cumhuriyet döneminde yüksek öğrenim yapmalarında ve mesleklerinde başarılı olmalarında, baba Abdurrahman Sayılı’nın Atatürkçü öğretmen kişiliğinin büyük etkisi oldu.

Çocukluk Dönemi

Piraye Arıcanlı, bu döneme ilişkin olarak şöyle diyor: “İlk çocukluk yıllarımızı Tahran’da geçirdik. Farsça hocamız Ağa Şeyh Hadi Basir, her gün eve gelir, ders verirdi. Önceleri ben ders alırdım; küçükler (Gündüz ve Aydın) dinleyici olurlardı. Sonra onlar da derse başladılar. Bu hoca, edebiyata öncelik verir. Şirazlı Sadi’nin *Gülistan* ve *Bostan*’ını, Ömer Hayyam’ın Rübailerini adeta ezberlettirirdi.

“Eve gelen ikinci hoca, madam Vartoi idi. İngilizce okuturdu. O, coğrafya, matematik ve dile daha fazla önem verirdi. O devrede en az okuduğumuz tarih idi. Türkçemizle babamız uğraşırđı.

“Savaş sırasında babam yurda dönmüş, biz kalmıştık. Savaş sonrası biz de döndük. Üsküdar’da Toptaşı’nda bir evde oturduk. Aydın, altı yaşında oradaki bir okula başladı. Ders bakımından hiç sıkıntısı olmadı. Çok uysal, sakin, sorumluluk sahibi bir çocuktur. Evde küçük ablası ile oynarlardı. Her zaman çok dikkatli, çok anlayışlı idi. Derslerinde her zaman başarılı idi. Her dersten takdir alırdı. Ankara’ya geldikten sonra, Anafartalar Caddesi’ndeki Gazi Mustafa Kemal İlk Mektebi’nde, daha sonra orta ve liseyi Taş Mektep’te⁴ okudu. Her devrede sınıf birincisi olup, okulları pekiyi dereceyle bitirdi. Spor olarak bisiklet yarışlarına girer, derece alırdı.

kazanarak, Fransa’da Bordeaux Üniversitesi’nde matematik öğrenimi gördü. 1939-1973 Yılları arasında Ankara Atatürk Lisesi’nde matematik öğretmeni olarak çalışıp emekli oldu. Fransızca, İngilizce ve Farsça dillerini iyi bilen Gündüz Sayılı şiir sanatı ile de uğraştı. Cumhuriyetimizin kadın matematikçilerinin nadir olduğu dönemde görev yaptı.

⁴ *Taş Mektep* diye tanınan bina, Ankara’da 1886 yılında kurulmuş bir okuldur. *Taş Mektep*, Atatürk döneminde, Ankara’da ortaöğretim (ortaokul-lise) için kullanılan bir yapının, halkımız arasındaki adıdır. Lisenin ilk adı *Ankara Erkek Lisesi*’dir. Sonradan adı, *Ankara Atatürk Lisesi* oldu.

Ankara Atatürk Lisesi, ünlü Alman mimarı Bruno Taut’un planını çizdiği modern binasına yerleşince, *Taş Mektep* lise işlevini yitirdi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin arkasındaki geniş arsada bulunan *Taş Mektep*, aynı yerde Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi’nin Dekanlık ve Morfoloji Bölümü binasının yapımının kararlaştırılması üzerine, yıktırıldı. Bugün söz konusu alanda, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Türkiye Yüksek İhtisas Hastahanesi bulunmaktadır.

Her devrede sakin, sorumluluğunu bilen, şahsiyetli bir insandı.”

Aydın Sayılı'nın ilk ve orta öğreniminde sınıf arkadaşı olan, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Üroloji Anabilim Dalı eski başkanı Prof. Dr. İhsan Günalp (d. 1915)⁵ şöyle diyor:

“Gazi Mustafa Kemal Numune İlk Mektep'inin⁶ dördüncü sınıfında (1925-1926 öğretim yılı) Aydın Sayılı ile sınıf arkadaşı olduk. Aydın o yıl ailesi ile Ankara'ya gelmişti.

Gazi Mustafa Kemal İlk Mektebi'nden 1927 yılında mezun olarak, Ankara Erkek Lisesi'nin orta bölümüne geçtik. O yıla kadar ortaokullarda yabancı dil dersi sadece Fransızca idi. Lise bölümünde yabancı dil dersi olarak Fransızca yanında Arapça ve Farsça dersleri (orta öğretimde Arapça ve Farsça dersleri 1928 yılında kaldırıldı) de veriliyordu.

1927 Yılında ortaokullara üç yabancı dil (Fransızca, Almanca, İngilizce) dersleri kœndü. Ankara Erkek Lisesi'nin orta bölümü birinci sınıfı üç şube olarak öğretime başladı. İngilizce, Fransızca ve Almanca şubesi.

⁵ Ankara Erkek Lisesi'nde Aydın Sayılı ile aynı sınıfta okuyanlar arasında, ünlü ozanlarımız Orhan Veli Kanık ve Oktay Rifat Horozcu bulunmaktadır. Aydın Sayılı ile aynı sınıf mezunları arasında Prof. Dr. İhsan Günalp (Ankara Ü. Tıp Fakültesi), Prof. Dr. Macit Eke (Ankara Ü. Ziraat Fakültesi), Prof. Dr. Orhan Sargın (Gülhane Askeri Tıp Akademisi), Yargıtay Daire Başkanı Demir Dai bulunuyor.

⁶ Prof. Dr. İhsan Günalp, Aydın Sayılı'nın öğrenim dönemine ilişkin bilgiler verdiği özel mektubunda, Cumhuriyet'ten hemen önceki ve sonraki yıllarda, Ankara'da bulunan okullarla ilgili önemli açıklamalar da yapmaktadır. Prof. Dr. İhsan Günalp şöyle diyor: “Ben Ankaralıyım. 1915 Doğumluyum. 1920'lerde Ankara'da, o zamanki tabirle, “Mahalle Mektebi” adı altındaki okullarda, sadece bir cami imamı tarafından Kuran okuma öğretilirdi. Beş yaşımı bitirdikten sonra, bu okullardan Ankara Kalesi içindeki “Hisar Mektebi”ne bir sene, bir sene de Ulucanlar'daki ‘Yeşilağa’ Kuran okuluna gittim. 1920'li yıllarda Ankara'da biri Samanpazarı'nda ‘Nakşibendi Mekteb İdadisi’, diğeri Ulucanlarda ‘Ulucan Mektebi İdadisi’ adı altında iki ilkokul vardı. Bu okullar altı sınıflı idi. Bir de şimdiki Türkiye Yüksek İhtisas Hastanesi'nin bulunduğu yerde, ‘Sultani’ vardı. Bu da altı sınıflı idi; sonradan “Ankara Erkek Lisesi” adını aldı. İki sene (1922-1924) Samanpazarı'ndaki ‘Nakşibendi Mektebi İdadisi’nde okudum. İkinci sınıfta iken, sınıf duvarında asılı bulunan, son Osmanlı Halifesi Abdülmecit (1868-1944)'in resminin indirildiğini hatırlıyorum (Türkiye Büyük Millet Meclisi, halifeliği 3 Mart 1924 tarihinde kaldırdı). 1924 Yılında Ankara'da Anafartalar'da eski Adliye Sarayı binasının yanında iki yeni ilkokul açıldı. Bunların birine ‘Gazi Mustafa Kemal Numune İlk Mektebi’, diğesine ‘Latife Hanım Numune İlk Mektebi’ adı verilmişti (Günümüzde bu okullar, ‘Atatürk Ortaokulu’ adıyla ortaöğretimimize hizmet vermektedir). Birinci erkek öğrencilere, ikincisi kız öğrencilere tahsis edildi. Bu okullar beş sınıflı olarak açıldılar. ‘Mektebi İdadisi’nin üçüncü sınıfına geçtiğim sene, ‘Gazi Mustafa Kemal İlk Mektebi’ne nakil ettim. Bu naklimi, sonradan Ankara mebusu olan Mebrure Aksoley’in tavsiyesi üzerine yaptırmıştım. Bu okulun dördüncü sınıfında Aydın ile sınıf arkadaşı olduk”.

Benim şubem İngilizce, Aydın'ın şubesi Fransızca idi. İngilizce hocamız Aydın'ın babası Abdurrahman Sayılı idi. Bize üç yıl İngilizce öğretmenliği yaptı.

Ortaokul yıllarımızda öğrenciler arasında bisiklete binmek, bisiklet yarışı yapmak moda olmuştu. Aydın da bisiklet almış ve bir yarışmada birinci olmuştu. Bunun dışında sportif hareketlere pek itibar etmedi. Aydın, sakin, terbiyeli, nazik, az konuşan, çok dinleyen bir çocuktur. Bütün lise hayatında böyle idi.

Nihayet Ankara Erkek Lisesi son sınıfına geldik. O zamanlar lise son sınıf öğrencileri, *Edebiyat* veya *Fen* şubesini tercih etmekte serbest idiler. Aydın ile beraber *Fen* şubesine geçtik. Ben hekim, o mühendis olmayı düşünüyorduk.

O yıllarda, lise son sınıflarda bakalorya sınavında, öğrenciler lisenin (9-10-11 sınıflarının) tüm derslerinden sorumlu tutuluyordu. 1933 Yılı Haziran ayında, Ankara Erkek Lisesi son sınıf mezuniyet sınavlarımız (bakalorya) başladı. Tarih, coğrafya sınavı sözlü olarak yapılacaktı. Sınav günü Büyük İnsan Atatürk'ün (o tarihlerde kendilerine *Gazi Hazretleri* diye hitap edilirdi) imtihana geleceği belirtildi. Sınıf arkadaşlarım etrafa dağıldı. Ben bahçede Atatürk'ün gelmesini beklerken, tarih hocamız Samih Nafiz Bey uzaktan beni çağırdı ve imtihana aldılar. Henüz Atatürk gelmemişti. Sınavda sadece Afet Hanım (Afet İnan), Lise Müdürü, Tarih Hocamız Samih Nafiz Bey, coğrafya hocamız Hüseyin Sahir Bey vardı. Benim imtihanım bitti, çıktım. Biraz sonra Büyük Atatürk geldi. Çok şık, koyu deniz mavisi bir elbise giyinmişlerdi. Yanlarında, zamanın Millî Eğitim Bakanı (zamanın deyimiyle Maarif Vekili) Doktor Reşit Galip Bey de bulunuyordu. İmtihan başladı, sıra Aydın'a geldi"⁷

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, yaşamındaki bu tarihsel unutulmaz olayı, "Atatürk'le Bir Sınav Anısı" başlığı ile şöyle anlatıyor*:

⁷ *Alev*, Ankara Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı Bülteni, yıl: 2, sayı: 7, Ankara. 1990.

* Aydın Sayılı, bir otobiyografisinde şöyle diyor: "Savaş dolayısıyla yurda dönmem 1934 Ağustosuna kadar gecikti ve o tarihte Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne ilmî yardımcı olarak alındım. Eylül 1943'den Nisan 1946'ya kadar (iki buçuk yıl) askerlik vazifemi yaptım ve bunun bitiminde Fakülte'deki görevime döndüm." Sayılı'nın ilmî yardımcılığı iki dönemli olup, birincisi askerlik görevi, ikincisi doçentliğe yükseltilmesi nedeniyle çok kısa sürdü. Yukarıda birincisine değinilmemiştir.

Atatürk'le Bir Sınav Anısı⁷

“Atatürk, lise ve yüksek okullarımızı zaman zaman ziyaret etmiştir. Bu arada 1933 yılında Atatürk Lisesi (o zamanki Ankara Erkek Lisesi) tarih-coğrafya ve yurt bilgisi okul bitirme sınavımıza geldi. Sınav sözlü idi ve lise 1, 2 ve 3'üncü sınıfların tarih ve coğrafya ders konularının tümünü kapsamakta olduğu gibi, yurt bilgisi dersini de içermekte idi.

Atatürk bu sınava Milli Eğitim Bakanı, Ankara Valisi, Ankara Garnizon Komutanı ve diğer birtakım seçkin kişileri içine alan yirmi kişiye yakın bir grup eşliğinde gelmişti. Konusunun genişliği dolayısıyla sınavlar oldukça uzun sürüyordu. Ders gruplarını temsil eden üç okul hocamızla Ankara Kız Lisesi tarih ve coğrafya öğretmenleri sınav komisyonunu oluşturmakta idi. Atatürk'le Millî Eğitim Bakanı da katıldıkları sınavların cetvellerini imzaladılar. Atatürk sınav heyetinin en faal üyesi idi. Sınavda birçok soruları kendisi sorduğu gibi, hocaları soru sormaya davet eden de O idi.

Atatürk sınavın tümünde yoktu. Yarım günlük bir kısmında bulundu. Sınavları Atatürk tarafından yapılan öğrencilerden biri de bendim. Sınav benim için çok şanslı başladı. Volga ile Don ırmaklarının Sokullu Mehmet Paşa zamanında bir kanalla birleştirilmeleri konusu ile ilgili birtakım sorular bana Atatürk'ün sorduğu ilk soru grubunu oluşturdu. Bu münasebetle ticaret yolları olarak su kanalları üzerinde, biraz derinlemesine ve etraflıca bir şekilde duruldu. Ben su mühendisi olmayı tasarladığım için bu konu, benim bazı yönleriyle kişisel olarak da az çok incelemiş olduğum bir konuydu. Bana sınavda sorulan soruların hepsini Atatürk sordu ve Okul Müdürü'nün söylediğine göre sınavım bir saat yirmi dakika sürdü.

Atatürk'ün bana sorduğu fikir sorularından bir başka grup da bizim o zamanki iktisadî politikamıza ilişkindi. Bunlarla ilgili olarak Sovyet Rusya rejimi hakkında da bazı sorular sordu. Bu soru grubunda Atatürk'ü tatmin etmekte biraz güçlük çekeceğimden korka korka kendisine cevaplar vermeye çalıştım. Fakat bunlara da gösterdiği tepkiler iyi idi. Bunlar dışında Eskiçağ, Yakın ve Orta Doğu, Orta Asya ve Ortaçağ Türk ve İslam, Osmanlı, Yeni ve Yakın Çağlar Avrupa tarihlerine ve İstiklâl Savaşımızın bazı kısımlarına ilişkin sorular da Atatürk'ün bana sorduğu üçüncü grup soru olarak düşünülebilir. İktisadî politikamıza ilişkin sorular grubu daha fazla tarihle yurt bilgisi alanlarına giriyordu.

⁷ Aydın Sayılı, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Ordinaryüs Profesör ünvanı tevcih edilen son akademisyen oldu.

Volga ile Don ırmaklarının bir kanalla birbirlerine bağlanmaları sorunu ise daha fazla Osmanlı Tarihi ile tabii, beşerî ve iktisadî coğrafya konularını içine alır mahiyette idi.

Atatürk benim sınavımdan çok memnun kalmış. Bu sebeple Millî Eğitim Bakanına *'bu öğrenci ile ilgilenin'* şeklinde bir talimat vermiş. O zaman Millî Eğitim Bakanı olan Dr. Reşit Galip Bey, beni makamında kabul ederek bana sınavdaki başarımdan ve Atatürk'ün takdirini kazanmış olmamdan dolayı bir tebrik mektubu verdi ve yüksek öğrenimime ilişkin bir planım olup olmadığını sordu. Ben kendisine su mühendisi olmak istediğimi söyledim. Fakat o bana daha geniş bir kültür tabanı üzerine oturan bir alanı seçmenin daha uygun olacağını söyleyerek, bana tarihçi olmamı önerdi ve bunda biraz ısrar etti. Ben asıl ilgi alanımın fizik olduğunu fakat tarihi de sevdiğimi söyleyerek konu üzerinde biraz düşüneceğimi ve anem ve babamla da konuyu konuşup danışmak ihtiyacını duyduğumu söyledim. Bu arada Millî Eğitim Bakanlığı bu konuya ciddiyetle eğilmiş ve tarih ile fen konularını bir araya getiren bir alan olarak, benim için bilim tarihinin uygun bir meslek olabileceğini düşünmüş. Mesele bu şekilde bana intikal edince ben de konuyu ciddiyetle zihnimde toparlamaya çalıştım.

Ben Fransızca'dan izlediğim bazı kitaplarımda bilim tarihi ile temasa gelmiştim. A. Cuvillier'in lise son sınıfları ve üniversiteye hazırlık sınıfları için yazdığı *Mantık ve Genel Felsefe ile Ahlak* adlı kitabının mantık kısmında bilim tarihine ilişkin çok ilginç bahislerle karşılaşmış olduğum gibi, E. Voisin'in liseler için yazılmış üç ciltlik *Cours de Physique* adlı kitabının bölüm sonlarında verdiği tarihî metinler de beni çok ilgilendirmişti. Bu itibarla, bilim tarihini kendim için çekici bir alan olarak düşünmekte çok güçlük çekmedim.

O yıllarda bilim tarihi konusu önemlice bir kıpırdanma hareketine sahne olmakta idi. Amerika'nın Harvard Üniversitesi'nde bilim tarihi alanı bu sıralarda belirginlik kazanmakta ve bu çalışmaların odağını George Sarton adlı bir profesörün faaliyetleri oluşturmaktaydı. Bu faaliyetten bizim o zamanki Millî Eğitim Bakanlığımızın ve yeni kurulmuş olan Türk Tarih Kurumu'nun seçkin mensuplarının da haberi varmış. Bu itibarla konuyu biraz derinlemesine incelemek de benim için mümkün oldu. Bu arada George Sarton'un çıkarmaya başladığı *Introduction to the History of Science (Bilim Tarihine Giriş)* adlı kitabın yayınlanmış olan birinci cildini Türk Tarih Kurumu'nun Kütüphanesi'nde gözden geçirme fırsatını da buldum ve bilim tarihini meslek seçtiğim ve yarışma sınavını kazandığım takdirde Sarton'un yanında öğrenimimi sürdürebileceğim de bana söylendi. İşte

bütün bunlar, benim bilim tarihini meslek olarak seçmemin yolunu açmış oldu.

Böylelikle, Atatürk'ün sınavıma gelmesi benim hayatımın seyri üzerinde büyük bir etki yapmış oldu. Atatürk hepimizin yaşamına yeni yön vermiş bir kişidir. Fakat benimki daha kişisel ve özel türden bir etki oldu. Atatürk sınavı işe karışmış olmasaydı su mühendisi olacaktım. Elbette ki o saha da çok önemli ve yararlı bir mesleği temsil ediyor. Fakat ben bilim tarihini ve üniversite hocalığı mesleğini seçmiş olmaktan çok memnunum. Bunda hiçbir zaman en küçük bir şüphem de olmadı.

Bilim tarihi konusu millî kültürümüzün zenginleşmesi açısından bizim için olağanüstü önemde bir konudur. Kültür dağarcığımızın böyle temel önemde bir kültür ögesi ile beslenip geliştirilmesinin Atatürk ilke ve düşünceleri ile tamamiyle uyumlu ve ahenkli olduğunda da hiç şüphe yoktur.

İnsanın en gerçek yol göstericisinin bilim olduğunu ve Türk Milletinin uygarlık ve ilerleme yolunda göstereceği büyük başarılarında kafasında ve elinde tuttuğu meşalenin müsbet bilim olduğunu ve olması gerektiğini söyleyen Atatürk, eğitimimizin bilim zihniyeti için zafer yollarını açacak mahiyet ve doğrultularda vurgulanmasına büyük önem vermiş ve bu amaca ulaşılması için belirgin bir özen göstermiştir. Bu itibarla, son yıllarda felsefe gibi köklü bir disiplin yanında liselerimizin müfredat programlarında bilim tarihine de yer verilmeye başlanmış olmasının çok olumlu ve memnuniyet verici bir gelişme olarak kabul edilmesi gerektiğine bu vesile ile işaret etmeyi yararlı buluyorum”.

Gazi Mustafa Kemal, sınav çizelgesini, -Aydın'ın notunu *Çok iyi* diye yazarak-imzaladı.

Harvard Üniversitesi'nde Bir Türk Öğrencisi

Aydın Sayılı, Ankara Erkek Lisesi'ni 1933 yılında Haziran döneminde “*pekiyi*” dereceyle ve birincilikle bitirdi. Aynı yıl Maarif Vekaleti'nin yurt dışına öğrenci göndermek için açtığı sınavı kazanarak, ünlü Harvard Üniversitesi'nde “Bilim Tarihi” bölümünde yüksek öğrenimini yapmak üzere, Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderildi. Columbia ve Cornell gibi bazı üniversitelerde yaz öğrenimine de katılarak, 1941 yılında Harvard Üniversitesi'nden doktora derecesi aldı. Tezinin konusu “İslam Dünyasında Bilim Kurumları”dır. Bu doktora Harvard Üniversitesi'nde ve bilindiği kadarıyla da Dünya'da bilim tarihi dalında verilen ilk doktora derecesidir. Aydın Sayılı'nın doktora çalışmalarını, adı geçen bölümün başkanı, ünlü bilim tarihçisi Prof. Dr. George Sarton (1884-1956) yönetti. Aydın Sayılı,

hocası George Sarton'ın Dünya'da "bilim tarihinin bağımsız bir akademik disiplin olarak resmî bir statüye kavuşmasında büyük rolü olduğunu" vurguluyor. G. Sarton, A. Sayılı'nın meslekî formasyonunda çok derin etkiler yaptı. İkisi arasında başlangıçtaki hoca-öğrenci ilişkileri, zamanla iki büyük bilim tarihçisi ilişkilerine dönüşerek, karşılıklı saygı duygularıyla yaşamlarınca sürdü.

Aydın Sayılı, Amerika Birleşik Devletleri'nde sürekli olarak on yıl kaldı. Ablası Piraye Arıcanlı, "o yıllarda uçak ile gelip gitmek yoktu ve tatillerde sılaya gitmek âdeti de yoktu" diyor.

Dr. Aydın Sayılı, 1943 yılında, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Kürsüsü'ne "İlmî Yardımcı" olarak tayin edildi. Askerlik görevi nedeniyle bir süre akademik yaşamına ara verdikten sonra, 1946 yılı sonunda, adı geçen fakültenin Felsefe Kürsüsü'ne "Bilim Tarihi Doçenti" olarak atandı. 1952 yılında "Bilim Tarihi Profesörlüğü"ne yükseltildi ve aynı yıl Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde kurulan Bilim Tarihi Kürsüsü'ne başkan olarak atandı. 1958 yılında Ordinaryüs Profesörlüğe yükseltildi. 1974 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Başkanlığı'na seçilen Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, bu görevini 1983 yılı başında yaş haddi nedeniyle emekli oluncaya dek kesintisiz sürdürdü. Emekli Ord. Prof. Dr. A. Sayılı, 1984 yılında kurulan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi'ne Başkan olarak atandı. Bu son görevini de tam bir liyakatla yapmaktayken 16 Eylül 1993 tarihinde yaş haddi nedeniyle emekli oldu.

Çoğu kez yıllık izinlerini bile kullanmayan, hatta resmî çalışma saatleri dışında da özverili çalışmasını sürdüren bu değerli bilim adamı, birdenbire ortaya çıkan ve henüz bir aylık olan emeklilik yaşamına intibak ediyorken, hayata veda etti. O, bilimle uğraşmayı bir yaşam biçimi olarak seçmişti.

Son yıllarında sağlık sorunları ile uğraşmak zorunda kalan Aydın Sayılı, Ankara Üniversitesi İbn-i Sina Hastanesi Üroloji Kliniğinde, sol böbrekte kanser teşhisiyle (renal cell Ca.) 12 Nisan 1990 tarihinde böbrek ameliyatı (sol nefrektomi) oldu. Aynı zamanda kalbinde (atrial fibrilasyon) ve cildinde (lichen planus) belirli rahatsızlıkları bulunmaktaydı. 15 Ekim 1993 Cuma günü öğleden evvel saat 10.30 sularında evinin önündeki sokakta geçirdiği kalp krizi sonucu vefat etti. Cenazesi 18 Ekim 1993 tarihinde Ankara-Cebeci Asri Mezarlığı'nda toprağa verildi. Bilim ve kültür dünyamızın bu büyük kaybı, basınımızda ve radyolarımızda, televizyonlarımızda önemine yaraşan biçimde ne yazık ki yansıtılmadı.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, uluslararası ünlü hocasının anısını yaşatmak üzere, 433 numaralı dershaneye “Aydın Sayılı Dershanesi” adını “Öğretmenler Günü”nde (24 Kasım 1993) bir törenle verdi.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü, Türk Bilim Tarihi Kurumu ile birlikte, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde 10 Aralık 1993 tarihinde “Aydın Sayılı’yı Anma Toplantısı” düzenledi.

Ölümünün birinci yıldönümü de Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından gerçekleştirilen bir panel ile anıldı.

Kişiliği

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, ömrünün büyük bölümünü bilim tarihi çalışmalarına bilinçle ayıran, bu uğraşısından derin bir zevk duyan, bilim tarihine önemli birçok katkıları ile ülkesinde ve uluslararası bilim ortamında haklı bir saygınlık kazanmış bir kişiliktir. O, anadili Türkçe’nin dışında İngilizce, Fransızca, Almanca, Farsça ve Arapça dillerini de çok iyi bildiğinden, kaynak yayınları kavramakta ve yorumlamakta üstün bir performans gösterdi. 1952-1953 ve 1956-1957 akademik yılları içinde Amerika Birleşik Devletleri (U.S.A) hükümetinin ve Ford Vakfı’nın verdikleri burslarla, ABD’nin en zengin kitaplıklarında iki yıla yakın süre araştırmalar yaptı. Aydın Sayılı’nın bu olanağı en verimli biçimde değerlendirmesinde, altı dildeki derin vukufunun etkisi büyüktür.

Onun Türkçe ve yabancı dillerdeki çok sayıda bilimsel yayını (kitap, makale, bildiri), bilim tarihi dalında kendisine uluslararası ün ve saygınlık kazandırmıştı. Nitekim Harvard Üniversitesi’ne, State University of New York’a ve Beyrut Amerikan Üniversitesi’ne bilim tarihi dersi vermek üzere davetler aldı ise de, Ankara’daki görev ve sorumlulukları nedeniyle bunları kabul etmeyi uygun bulmadı. Aydın Sayılı, kişiliği ve etkinlikleri ile, yalnız ülkemizde değil, çağdaş ileri ülkelerde de kalıcı bir saygınlığı hak etmişti. Nitekim çeşitli tarihlerde birçok kez ödüllendirildi.

A. Sayılı’nın konuşma ve yazıları zengin bir kültür birikimini açık bir surette yansıtmaktadır. Metafizik görüşlerden ve dogmalardan ziyade, özellikle bilim tarihine dayanan düşüncelere ilgi duyardı. Gerçekçi ve sistematik düşünce, belirgin bir niteliği idi. Bu nitelikteki soruları da daima iyi karşılardı. Muhatabını, şekilde nazik, esasta sağlam bir düşünce yapısıyla yanıtlardı. Yanıtları daima sistematik, tutarlı ve doyurucu idi. Araştırmalarında, olabildiğince ilk kaynaklara ulaşmaya, peşin yargısız ve nesnel (objektif) davranmaya sürekli özen gösterdi. Ele aldığı konuyu

üstünkörü değil, aksine olarak derinlemesine incelemek, bütün boyutlarını irdelemek, dar zamana sıkıştırmamak, düşüncelerini iyi kristalize ederek kaleme almak, onun dikkati çeken özellikleridir. Yapıtları, titiz bir çalışmanın ürünü olduklarından, sonraki basımlarında sözcük değişikliği bile yapmamayı adeta ilkeleştirmişti. Bilim etiği (ahlakı), onun düşüncelerinde ve davranışlarında saygın bir konumdaydı.

Aydın Sayılı, sadece bilgin olarak değil, fakat aynı zamanda düşünür ve bilge nitelikleri ile de seçkin bir kişiliğe sahiptir.

O, bilim tarihi araştırmalarını kesintisiz sürdürürken, yükseköğretimimizde bilim tarihini, bağımsız bir akademik kürsü biçiminde resmî bir duruma kavuşturup yerleştirmekte öncü hizmetleri gerçekleştirdiği gibi, bilim tarihçilerimizi yetiştirmekte de yıllarca süren özverili bir emek verdi. Nitekim tanınmış bilim tarihçimiz Prof. Dr. Sevim Tekeli (d. 1924), hocası Aydın Sayılı'yı, "üstün bir bilim adamı, değerli bir öğretmen, bir bilge" olarak niteliyor ve emekli olan Sayılı'ya şöyle sesleniyor:

"Sayın Hocam, Türkiye'de, Fakültemizde, ilk Bilim Tarihi Kürsüsünü kurdunuz ve yürekten inandığınız Türklerin, yüzyıllar boyu bilime yapmış oldukları büyük katkıları ortaya çıkarma araştırmalarında yeni bir çığır açtınız. (...) Uygarlığın temel öğelerinden biri, daha doğrusu, insanın en üstün başarısı bilimsel çalışmalarda yansır. Çok parlak olan Türk tarihinin bu en önemli yönünü, Dünya Bilim Tarihçilerinin övgü ile söz ettiklerine defalarca tanık olduğum, pek çok örneklerle sergilediniz ve aydınlattınız (...). Sayın Hocam, görev bilinciniz, derslerinizdeki ciddiyetiniz, bir öğretmen olarak zamanınızı ve bilginizi öğrencilerinize aktarmaktaki özveriniz her türlü övgünün üstündedir. Bilimsel araştırmada kırk kırk yararcasına göstermiş olduğunuz titizlik, olanı olduğu gibi sergilemekteki objektifliğiniz hepimize örnek olmuştur. Bilim Tarihine yapmış olduğunuz katkılarınız Dünya'da olduğu kadar Türkiye'mizde de takdirle karşılanmıştır ve karşılanacaktır."

Tıp Tarihçimiz Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Ord. Prof. Dr. A. Sayılı'nın meslekî alandaki hizmetinin üç temel özelliğini belirtmektedir:

"1. Sayılı, memleketimizde Bilim Tarihini meslek olarak seçen ve bu konuda doktora yapan ilk kişidir.

2. Uzun yıllar Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'n-de öğretim üyesi olarak çalışmış, bilim tarihi dalında geniş bir kadro yetiştirmiştir.

3. Yayınları ile Türk Bilim Tarihini dünyaya tanıtmıştır”.

Aydın Sayılı, bilim tarihimizde yeni bir dönemi açmıştır.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü Başkanı, Türk Bilim Tarihi Kurumu kurucu başkanı, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Genel Direktörü Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu, onu, “Türk Bilim Tarihinin öncü ve değerli ismi Aydın Sayılı Hocamız” diyerek anıyor. Prof. Dr. İhsanoğlu, Türkiye’de bilim tarihi çalışmalarının, temelde Aydın Sayılı etkenine bağlı olarak, üç merhalede incelemenin doğru olabileceğini ifade ediyor: Aydın Sayılı öncesi çalışmalar, Sayılı dönemi ve Sayılı sonrası dönem. İhsanoğlu, akademik hayatımızda “Aydın Sayılı Ekolü’nün kurulmuş olmasının önemini de belirtmektedir.

Birçok bilim tarihçimizin belirttikleri gibi, Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, ülkemizde bilim tarihi dalında çok yönlü, önemli, başarılı, uzun ve çoğu kez öncü bir hizmeti gerçekleştirdi. O, bilim tarihine, seksen yıllık ömrünün son dörtte üçünü bilinçle isteyerek adadı. Türk bilim adamlarının bilimin tarihsel gelişmesine önemli katkılarını, uluslararası bilim forumlarında birçok kez kanıtladı. Bu nedenlerle Sayılı’nın ülkemize hizmetleri unutulmaz derecede büyüktür. Aydın Sayılı, düzenlenmesinde büyük etkinlikte bulunduğu, 9-12 Eylül 1985 tarihinde Ankara’da yapılan *Uluslararası İbn-i Türk, Hârezmî, Fârâbî, Beyrûnî, İbn-i Sînâ Sempozyumu* vesilesiyle şöyle diyorken, insanlığa hizmet eden bir Türk bilim adamı olarak derin bir haz duymaktaydı.

“(..) Bu sempozyuma adını veren beş bilim adamı ve düşünürün hepsi de Orta Asya menşelidir. Orta Asya ise Türklerin anayurdudur. İslâm Uygarlığının bu beş seçkin düşünürünü Sempozyumumuzun konusu olarak almamız da esasen Orta Asya kökenli İslâm Dünyası düşünürlerine duyduğumuz ve duymamız tabii olan özel bir ilginin bir sonucudur. Sempozyumumuza otuz kadarı ecnebi olmak üzere takriben elli kişinin katılmakta olması bu teşebbüsümüzün memnuniyet verici bir başarı ile sonuçlanmakta olduğunu göstermektedir”.

Aydın Sayılı, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı döneminde, Türklerin bilime ve uygarlığa katkılarını, uluslararası bilim ve kültür forumlarında güncel tutmaya önem verdi. Nitekim, Başkan Ord. Prof. Dr. A. Sayılı’nın düşünce mimarı ve program düzenleyicisi olarak büyük etkinliğiyle, birkaç uluslararası sempozyum kongre, Atatürk Kültür Merkezi tarafından, değişik tarihlerde Ankara’da gerçekleştirildi. Bunlara, yurt içinden ve dışından katılımın büyük olmasında, onun düzenleyiciliğinin ve saygınlığının kuşkusuz etkisi vardı. Bunlardan “Uluslararası Türk Kültürü

Kongresi”ne (25-29 Eylül 1993, Ankara), Kanun Hükmünde Kararname (Resmi Gazete 16 Eylül 1993, sayı 21700) mucibince görevinin 16 Eylül 1993 tarihinde aniden son bulması üzerine, -kendisi Kongrenin asıl mimarı olmasına ve açış konuşmasını hazırlamasına rağmen-, katılmaktan vazgeçmek zorunda kaldı. Aydın Sayılı’yı aralarında göremeyen katılımcılar içtenlikle üzüldüler. Fakat çok üzülen insan, emekli Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı idi.

Aydın Sayılı, laik ve demokratik Cumhuriyetimizde, ülkemize hizmet etmekten onur duyan bir vatandaşımızdı.

Atatürk gerçeğini, Atatürkcülüğün özünü, Aydınlanma Hareketimizi, en doğru biçimde kavramış ve anlatmış insanlarımızdan biri Aydın Sayılı’dır. Atatürk’ün “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” özdeyişini, bir kitabında tam bir yetki ile yorumladı. Birinci baskısı 1948 yılında yapılan bu kitap, bilimi bütün boyutları ile inceleyen Türkçe yayınların en önemlilerinden biri olma niteliğini korumaktadır. Aşağıdaki yayınları bu konuya verdiği önemi ve emeği yeterince yansıtmaktadır:

1. “Atatürk ve Bilim” (*Araştırma*, 1979, cilt 11, s. 13-17).
2. “Atatürk, Bilim ve Üniversite” (*Bellekten*, 1981, 45/1, s. 27-42).
3. “Atatürk ve Bilim” (*Bilim ve Teknik*, 1982, cilt 15, sayı 180, s. 1-3).
4. “Atatürk ve Bilim” (*Atatürk’ün Prensiplerinin Işığı Altında Türk Eğitim Sistemi Bilimsel Konferansı*. Tübitak Yayını Ankara 1983, s. 1-10).
5. “Batılılaşma Hareketimizde Bilimin Yeri ve Atatürk” (*Erdem*, 1985, 1/1. s. 11-24).
6. “Batılılaşma Hareketinde Bilimin Yeri ve Atatürk” (*Erdem*, 1985, 1/2. s. 309-408).
7. “Atatürk’e Bir İthaf”, (*Erdem*, 1986, 2/6, s. 713-717).
8. Atatürk ve Millî Kültürümüzün Temel Unsurlarından Bilim ile Entellektüel Kültür ve Teknoloji (*Erdem*, 1987, 3/9, s. 609-672).
9. “Atatürk ve Temel Bilimler” (*Erdem*, 1988. 4/12, s. 933-962).
10. “Atatürk İdeolojisi” (*Erdem*, 1988, 4/12, s. 965-993).

Aydın Sayılı’yı Atatürk’e bağlayan düşünsel temel öğeler, Türk ulusuna ve Türkiye’ye tükenmez sevgisi ile bilime ve akla sarsılmaz güvenidir. O, Türkiye’ye ve ulusuna olan sevgisini eylemiyle kanıtladı.

Sayılı şöyle diyordu: “Bilim uygar dünyanın belkemiğidir ve uygarlıkta en çok ilerleyen toplumlar bilime en çok bel bağlayanlar olacaktır”. “İn-

san kafası doğanın bildiği en gür, en doğurucu ve en verimli enerji kaynağıdır. Gerçekten insanda harcanan zihinsel enerji ile elde edilen sonuçlar birbirleri ile kıyas kabul etmeyecek derecede farklı olabilmektedir. Kafası sayesinde insan çok çeşitli ve engin başarılar göstermiştir. Bunların en göze çarpanı ve en göz kamaştırıcı da kuşkusuz ki bilimdir” (*Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir*, s. 7-8).

Atatürk şöyle diyordu: “Benim manevî mirasım ilim ve akıldır. Benden sonrakiler, bizim aşmak zorunda olduğumuz çetin ve köklü müşkilat önünde, belki gayelere tamamen eremediğimizi, fakat asla taviz vermediğimizi tasdik edeceklerdir. Zaman süratle dönüyor, milletlerin, cemiyetlerin, fertlerin saadet ve bedbahtlık telâkkileri bile değişiyor. Böyle bir dünyada, asla değişmeyecek hükümler getirdiğini iddia etmek, aklın ve ilmin inkişafını inkar etmek olur. Benim, Türk milleti için yapmak istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım ortadadır. Benden sonra, beni benimsemek istelenler, bu temel mihver üzerinde, akıl ve ilmin rehberliğini kabul ederlerse, manevi mirasçılarım olurlar” (Utkan Kocatürk, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri* 1987, Turan Yayınevi).

Sayılı’nın Atatürk’ün huzurundaki olağanüstü başarısı, aslında, akıl yeteneğinin bir kanıtlanmasıdır. Atatürk onun akıl gücünü takdir ederek, bilime yönelik gelişimi için olanak sağlanmasında etkili oldu. O da bu olanağı tam değerlendirdi ve başarısını Ülkesine yansıttı.

Sayılı, Atatürk’ün manevî mirasçılarından biriydi.

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, gazete, magazin dergi, radyo ve televizyon organlarında yer almaktan hoşlanmayan bir bilim adamı idi. Bilimsel konuların, bilimsel yayınlarda, bilimsel öteki etkinliklerde (kongre, sempozyum, panel, bilimsel dergi, ders) tartışılmasını isterdi. 1983 Yılında TRT tarafından hazırlanan bir İbn-i Sînâ programında konuşmacı olarak bulunmayı kabul etmemişti. Bu davranışını, konuşmaları medyanın rastgele kesintilere uğratarak çarpıtmalarıyla açıklamıştı.

Meslek dalındaki yenilikleri yakından izledi, önemli yayınları edindi, kongrelere katıldı, bilim tarihine önemli katkılar yaptı. Yirmi beş kadar uluslararası bilimsel kongreye birer bildiri ile katıldı ve birkaçı istisna edilirse, bunlara, yani hemen hemen hepsine yurt içinde malî destek sağlanmasına ihtiyaç olmadı.

Sayılı, ülkemizde özellikle bilim tarihi alanında çok değerli bir kütüphaneye sahipti. Bugünkü malî değeri birkaç milyar Türk lirası olan kitaplarını, -ölümünden sonra verilmek üzere-, Atatürk Kültür Merkezi

Kütüphanesi'ne bağışladı. Vasiyeti, ölümünden sonra, ablaları tarafından yerine getirildi.

Aydın Sayılı, ablası Gündüz Sayılı ile birlikte, Ankara'da Maltepe semtinde kendilerine ait bir apartmanda düzenli ve huzurlu bir yaşam sürdü. Matematikçi Gündüz Sayılı, evlenmeyen kardeşinin bilim tarihi ile uğraşısının son yarım yüzyıllık döneminin ve engin bilgisinin en yakın bir tanığı oldu.

Aydın Sayılı, müziğe ve güzel sanatlara duyarlı bir insan olarak, keman ve resim sanatıyla amatörce çalışmalar yaptı. Resim sanatında kuru kalem tekniğini sevmiş ve başarılı yapıtlar ortaya koymuştu.

Türkçe'ye Verdiği Büyük Emek

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın seçkin bir niteliği, Doğu ve batı dillerine vukufu güçlendikçe, anadiline yani Türkçeye de giderek artan bir ilgi göstermiş ve bilinçli bir emeği sürekli vermiş olmasıdır. Bunun en belirgin kanıtı, editörü olduğu *Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe* isimli yayındaki aynı adlı makalesidir. Bu kapsamlı ve çok önemli yayında, Türkçe'nin gelişimini açıklayan Sayılı, Batı ve Doğu dillerinin çok sayıda sözcüklerine Türkçe karşılıklar da önerdi. Onun bu saygıdeğer emeği, dilimize hizmet edecekler için gelecekte de büyük değerde olacaktır. Bir yabancı terimin Türkçe karşılığının bulunmasında, Türkçeyi ve o yabancı dili çok iyi bilmek yetmemekte, aynı zamanda ilgili konuyu yeterli düzeyde bilmek de gerekmektedir. Aydın Sayılı, kişiliğinde, bu niteliklerin tümünü eksiksiz biçimde toplamış bir akademisyendi. O, karşılıkları hiç bulunmamış yabancı sözcüklere ve anlam karışıklıklarına yol açabilen terimlerimize Türkçe yeni karşılıklar bulup, bunların açıklamalarını yaptı. Matematik, fizik, felsefe gibi değişik bilgi dallarını ilgilendiren bu çalışmasında, eşanlamlı, yakınanlamlı Türkçe sözcükler türeterek, dilimizi zenginleştirmede önemli bir kültürel etkinlikte bulundu.

Aydın Sayılı'nın Türkçemize yaptığı büyük katkıyı aşağıda örnekleriyle belirtmeden önce, yukarıda söylenen kitabından dile ve dilimize ilişkin düşüncelerini aktaralım:

“Öğretim ve kültür dili olarak dilimizin önem kaybetmesi kültür ve uygarlık davamıza ters düşen bir durumdur. Bu, aynı zamanda, dilimizin sahip olduğu büyük ve müstesna olanakları görmezden gelmek, bunlara sırt çevirmek anlamına gelmektedir” (s. IX).

“Dilimizin yabancı dillerin aşırı etki ve baskısı altında bırakılmamasının güvencesi, dilimizin sürekli olarak geliştirilmesiyle geçerlik ve etkinlik kazanır” (s. XI).

“Dillerin sözcük hazinelerini zenginleştirip düşünüşü geliştiren şey eski kök ve eklerden yeni yeni sözcükler yaratma gücüdür. Dil üzerinde çalışan aydınlar durmadan dilin sınırlarını zorlarlar ve gereksindikleri sözcükleri bulmaya gayret ederler. Ana dilini geliştirme kaygısı olmayanlar ise aradıkları sözcükleri, kökleriyle ve ekleriyle, yabancı dillerden alma yoluna gitmekte bir sakınca görmezler” (s. 378).

“Dilleri dilimize benzeyen ve en eski atalarımız arasında sayılmaları gereken Sumerliler uygarlık tarihinde çok kalburüstü ve seçkin bir yere sahiptiler. Sumerliler yazıyı icad etmişler, tarihte ilk kez okullar kurmuşlar, insan ilişkilerini belirli ve bilinçli biçimde nizama bağlama işini gören bir uygarlık temel müessesesi olan ilk yasaları koymuşlar, bunun gibi önemli daha birçok önemli medenî faaliyet tiplerinde öncelik göstermiş ve çığır açıcı bir rol oynamışlardır” (s. 381).

“Dilde mantık, büyük ölçüde, kurallarla başlar. Bu kurallar dildeki somut uygulanış şekil ve örnekleri yardımıyla saptanır. Kurallar arasında, ayrıca bir sıralama söz konusudur. Şöyle ki, ayrıntı konularına ilişkin kuralların mantıklılığı, dilin daha genel ve daha temelsel yapı kurallarına dayanır; dili genel özellikleri açısından belgileyen, yani bir dilin kendine özgü vasıflarını dile getiren temel ilkeler ve ana kurallarla belirlenir. Örneğin Arapça'nın birtakım kalıplara dayanan sözcük üretme kalıplarını Türkçe'de uygulamaya çalışmak ve bu gibi sözcükleri dilimize yamalamak dilimizin temel mantığına tamamen aykırı düşen bir şeydir” (s. 481).

Aydın Sayılı'nın, yabancı dilleri sözcüklerine, anlamdaş, eşanlamlı (sinonim) ve yakınanlamlı olarak türettiği Türkçe sözcüklerin bir bölümü aşağıdadır:

Konumlanma dizgesi (koordinat sistemi), engi (apsis), ingi (ordinat), denleme gergisi (frame of reference), izelgen (fonksiyon), izelge (grafik), tümerge (sistem), oramsal (rasyonel), altgın (implicit), üstgün (explicit), irdelge (formül), irdelgelemek (formüllendirmek), dinelgi (sükunet), ilken (prensipl), tokgun (meşbu), tokgunluk (işba), tokgunlamak (işba haline getirmek), edinç (formasyon), kazantı (muktesebat), sonuçlayın (netice itibarıyla), ışılölçüm (fotometri), ışılelektrik (fotoelektrik), ısılelektrik (fermoelektrik), ardılgı (skala), ardılgısal (skaler), ağınç (moment), ağınım (gravitasyon), kakınç (impuls), tevingi (frekans), sakış (algoritma), ineç (sinüs), keseç (kosinüs), teğaç (tanjant), oyrak (hiperbol), tersiz oyraksal sinüs (ark hiperbolik sinüs), tersiz oyraksal keseç (ark hipersolik kosinüs), tersiz oyraksal teğaç (ark hiperbolik tanjant), devrit (enver), tersiz (ark), çirişim (kohezyon), tutunç (adhezyon), yücenge (meridyen), sızgı (osmos),

sızgısal (osmotik), öngü, öngüşüm (impedans), denkmeç (ekvator), çörtgü, çöürtgü (parabol), çizit (diagram), tümelgin (integral), akalsal (diferansiyel), düşünüm (tefekkür), düşünümsel (entellektüel), düşünümlemek (tefekkür etmek) düşünümlemek (tefekküre dalmak), ekinim (kültür), davranım (attitude), sayıntı (assumption), yersel (mahalli) ettirgin (aktif), edilgin (passif), gerekircilik (determinizm), bözgerekcilik (endeterminizm), belircilik (determinancy), bözbelircilik (indeterminancy), belirlik (determinate), bözbelirlik (indeterminate), öncedenbelirlenmişlik (predeterminizm), bözoramçal (irrasyonel), bözettirgin (inaktif), cilinge (limit), cilinmeç (asemtöt), kanıtgın (exact), başgın (klasik), ötelcil (transandantal).

Görölmektedir ki Sayılı, “Dil, düşüncenin evidir” diyen dilci düşünürler ile görüş birliğinde olup, düşünce evimiz Türkçe’yi geliştirmekte ön safta emek veren bir büyük Aydınımız olarak da daima saygıyla anılmaya hak kazanmıştır.

Aydın Sayılı’dan Düşünceler

“İlmî çalışmayı, ilk bakışta dağınık ve irtibatsız gibi görünen olgular arasında rasyonel bağlar kurma, bunlara zihnimizin bir bütün içinde kavrayabileceği şekilde ve mümkün olduğu kadar soyut kavramlara dayanılarak bir düzen verme, tek tek ve münferit olgu bilgilerini teorilerin ve kanunların şümulü içinde birleştirip sistemleştirme faaliyeti olarak tanımlayabiliriz.

İlmin rasyonel bir şekilde düzenlenmiş bir bilgi olması vasfı en büyük çapta bir önem taşır ve ilmî bilginin en geniş kapsamlı vasfıdır. Matematik bir tarafa bırakılırsa, ilimde olgu bilgisinin zengin ve sağlam olması, mümkün oldukça ölçüye dayanması, ve bu bilginin temelinde bulunan gözlemlerde yanılma payını asgariye indirmek için her türlü tedbirin alınması, ayrıca, teorilerle kanunların gerçeğe uygunluğu koşulunun her zaman ön planda tutulması şarttır. İlmin bu yönü olgu bilgisinin ölçüye dayanmasını ve teorilerle kanunların mümkün oldukça matematik yoluyla ifade edilmesini ön plana getirmektedir. *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, s. 446.)

“Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir adlı çalışmasında Bilim, dil, din, ırk ve çeşitli toplum özelliklerine bağlı kalmayan, onlardan tamamıyla müstakil olan bir insan faaliyetidir (s. 3).

— Bilimsel zihniyetin apaçık koşul ve özelliklerinden biri bilimin sınırlarını bilmek ve bu sınırları aşmamaktır. Bilimle ilgisi olmayan meseleleri bilime tevdi etmekte ısrardan veya bilimin ancak kısmen

yanıtlayabileceği meselelerde bilimi gereğinden fazla işe karıştırmaktan hiçbir yarar sağlanamayacağı gibi, böyle bir hareket tarzı birçok yanlışlara ve bilimin gerçek değeri hakkında yanlış düşüncelere yol açabilir (s. 3).

— Teknik uygarlık tamamıyla bilimin ve bilimin direktifi ve rehberliği altında ilerleyen teknolojinin yani fennin başarısıdır. Uygarlığın bu alan dışında kalan kısmına tinsel uygarlık veya kültür diyebiliriz. Kültürün de bilimin pek bariz etkisi altında kalan kısmı entellektüel kültürdür. Entellektüel kültür alanı ise, tarih boyunca bilim ilerledikçe, bilimin etki alanı dışında kalan kültürel özellik ve faaliyetler zararına olarak daimi bir şekilde genişlemekte devam etmiştir (s. 4).

— Bilim doğru yolu gösterebilir, fakat doğru yolu tutma bakımından hiç olmazsa kuramsal olarak, insanı zorlayamaz. Uyarabilir fakat tahmil edip zorlayamaz. Her mürşit gibi bilimin de bu bakımdan yetersizliğini kabul etmek gerekir (s. 4).

— “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” ile “hayatta en hakiki mürşit ilim adamlarıdır” arasındaki fark üzerinde durulmaya değer. Bilim adamlarının teker teker en doğru sonuçlara varabildiklerini ve bilimsel zihniyetin gerektirdiği yolda her zaman şaşmadan yürüdüklerini savlamak biraz güç olur. Ancak, bilim adamlarının türlü zaafı zamanla birbirlerini yok ederler; yanlış ve noksanlar silinir ve bilim adamlarının işbirliği sayesinde gerçek bilimsel sonuçlar meydana çıkar (s. 5).

— Bilim etik bakımından tarafsızdır; insana muayyen bir konuda muayyen bilgiler verdikten sonra ötesine karışmamaktadır. İnsan onu iyi ve yapıcı yönlerde kullanabildiği gibi, fena yollarda, yıkıcı maksatlarla da kullanabilir (s. 131).

— Medeniyet bilimin ışığında ilerledikçe, insanları yok yere birbirine katan taassup da yerini müsamahaya vermiştir (s. 131).

— Bilimin en önemli özelliklerinden biri dinamik oluşu ve sınırsız gelişme yeteneğidir. İlim ilerledikçe, gerek maddesel gerek tinsel yaşamdaki uygulaması da aynı hızla artmakta ve çeşitlenmekte ve bilimin insanlığa sağlayabileceği yararlar bakımından da beklenmedik gelişmeler ve yepyeni olanaklar meydana çıkmaktadır (s. 6).

— Bilimsel çalışma birikmiş ve sistemleşmiş bilgi ve açıklamalar yardımı ile yeni meseleleri ele almak, elde edilen ipuçlarına göre tahminler yürütmek ve bu tahminlerin doğru olup olmadığını yeni olgu ve gözlemlerle kontrol edip incelemektir (s. 9).

— Bilim en ufak bir yanlışı dahi geçmez, affetmez. En küçük bir bilimsel sonuca varmayı sağlayan gözlem, usavurma, deney ve hesap çalışmaları zinciri ancak en zayıf halkası kadar kuvvetli olabilir (s. 9).

— Bilim birdir. Birbirlerinden çok farklı çevrelerde bulunan, çok değişik inançlarda olan ve birbirlerinin dilinden anlamayan kimseler bilim alanında ister istemez birleşirler; birbirlerinden başka düşünmezler, düşünemezler. Bilim insanların en çok elbirliği ve işbirliği yapabildikleri bir çalışma alanıdır (s. 10).

— Bilimsel çalışma gibi bilimsel çalışma sonuçları da bütün insanlığındır (s. 10).

— Bilim adamları kendilerinden önce gelen meslektaşlarının bilgilerinden faydalanırlar ve bu faydalanma durmadan devam eder (s. 20).

— Bilimsel bilgi ile bilimsel çalışma arasında kesin bir ayırım yapmak doğru olur. Bilimsel bilgi öğrenilen bellenen bir bilgidir. Bilimsel bilginin genel anlamı ile bilgiden farkı, bilimsel metotlara dayanılarak bulunmuş olması ve icabında aynı yollardan müdafaa ve ispat edilebilmesidir (s. 20-21).

— Bir medeniyetin bilimini ve çalışma zihniyetini almadan onun endüstrisini taklide çalışmak, ağacını dikmeden meyvasını yetiştirmeye, taşıma su ile değirmen döndürmeye çalışmak gibi olur (s. 32).

— Bilimin ilerlemesi yalnız bir muhteva zenginleşmesi değil, aynı zamanda bilimsel zihniyet ve bilimsel yöntemde de gelişme ve ilerlemeyi içerir. Çeşitli yönlerdeki ilerleyiş ve birbirinden müstakil olamaz, birbirine yabancı kalmaz (s. 50).

— Bilim adamının başarısı, bilim meşalesini biraz daha ileriye götürerek onu yeni ellere teslim etmekten ibarettir (s. 10).

— Bilim adamları yalnız birbirlerinin keşfini tamamlamakla kalmazlar; aynı keşifleri birbirlerinden habersiz olarak da yaparlar (s. 11).

— Bilim sayesinde bilgi ve görüşlerimiz genişledikçe ve zenginleştikçe, dilimizi de o nisbette geliştiriyor ve zenginleştiriyoruz (s. 146).

— Bilimin insan hayatındaki önemi daha sarıh bir şekilde kavranıkça, üniversitelerde yalnız bilimsel bilgi vermekle yetinilemeyeceği, aynı zamanda bilimsel araştırmaya önem verilmesi ve bilimi ilerletecek şekilde cihazlanmış yeni bilim adamlarının yetiştirilmesini üniversitelerin önemle ele alması gerektiği de anlaşmıştır (s. 137).

“Medeniyet” “kültür”ü içine alır, ve “kültür”e “teknik medeniyet” veya “maddî medeniyet” ilave edilirse, medeniyet kelimesinin manası aşağı yukarı ifade edilmiş olur. Maddî medeniyet insanın maddî alandaki faaliyet ve başarılarıdır. Demek ki “kültür”e “manevî medeniyet” de diyebiliriz. (...) Medeniyeti kısaca, insanın verasetle intikal etmeyen bütün özellikleri ve başarıları diye tarif edebiliriz. (...) Kültür, manevî medeniyet veya fikir ve duygu medeniyetidir. Kültürün b̄ariz bir şekilde bilimin tesir sahasına giren kısmına da entellektüel kültür adını verebiliriz. Kültür ile medeniyet arasındaki bir fark da genişliktir. Medeniyet tek tek başarılar olabilir; halbuki kültür böyle değildir. Kültür birbirine bağılı birçok şeylerin heyeti umumiyesi ve bileşkesidir (s. 140-141).

— Gerçekten, ileri medeniyetin hiç küçümsenmeyecek bir özelliği sağlık durumunu emniyet altına alabilmesidir. Medenî insan daha iyi gıda alabilen, daha sıhhî şartlar altında yaşayan ve çalışan bir insandır (s. 148).

— Tıp bilimlerin en eskilerinden biridir ve tabii bilimlerdeki çalışmaları büyük ölçüde kamçulamıştır. Yalnız tabii bilimleri değil, fizikî bilimleri de tıba yardımcı olarak kullanmak düşüncesi oldukça eskidir. (...) Tıpla denel metot arasındaki münasebet ilgi çeker mahiyettedir. Bir bakıma sonu şifa olsun veya olmasın, her tedavi doktor için bir deney yerine geçer. Deney tıpta otomatik olarak yapılır (s. 103-105).

— Bilimsel düşüncenin alelâde günlük düşünceden esas farkı, sadece hata yapmamak için dizgeli önlemler yoluyla sıkı denetim altına alınmış bir düşünce türü olması bakımındandır. “İçe doğma” ya da genel olarak tahminler yürütme, insan için daima olağan bir şeydir. Ancak, bu tahmin şekil bilgi birikimi ışığında oluştuğu, yığılmış dizgeli bilgi ile temellendiği oranda daha isabetli ve sağlam olma şansına sahip olduğu gibi, denenerek ve kontrol edilerek tashih edildiği yetkinleştirildiği ve böyle kontrollerin yapılmasında ısrar edildiği ölçüde bilimselleşir.

— Çeşitli bilgi alanları arasında tıp tarih boyunca gelişimi en kesintisiz biçimde gerçekleşmiş bir bilgi alanıdır. Çünkü insanın muhakkak surette gereksindiği bir uğraşı kesimini oluşturur. Ayrıca, tıp alanında insan, ister istemez zamanla biriken ve kümeleşen tecrübelerinden yararlanmak durumundadır. Özellikle cerrahî alanı insan en eski çağlardan başlayarak hazır, deneysel örneklerle karşılaştırmıştır. Bu bakımlardan bilimlerin arasında tıp, sağlam ve güvenilir bilgi türetimi ve gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir (*Bilim Kavramı Sempozyumu*).

— Hastalık ve tedavi konuları çok karmaşık bir bilgi dalını oluşturur ve tıp alanı esas itibariyle uygulamayı amaçlar. Tıp, var olma gerekçesini buradan alan bir sahadır (*Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda...*, s. 367).

— Gerçekten, bilim ile felsefe, kültür bunalımlarını ve kültür yozlaşmasını önlemek durumundadırlar. Bilim sağlam ve güvenilir bilgi, felsefe de özellikle bilimin kesinlikle ele alamadığı düşünüm kesimlerinde disiplinli düşünce ve birlikli kavrayış olanakları getirir. Felsefe yoluyla, kültürün düşünce unsurları arasında bağ kurulması, birlikli ve irtibatlı düşünüm ve yorumlama olanaklarının başatlaşması mümkün olur (s. 362).

— Aslında, insan medeniyeti birdir; bunun Batı ve Doğu şeklindeki ayırımı büyük ölçüde izafi ve duygusaldır. Tarihte gerileri doğru gidince, klasik anlamıyla Batı ve Doğu uygarlıkları ayırımının menşede birbirleriyle birleşip kaynaştığı görülür. Bu arada, Doğu ile Batı'nın zaman zaman coğrafi bakımdan kaymalar ve yer değiştirmeleri gösterdiği de müşahede edilir (s. 383).

— Ortaçağın, tümüyle belirgin bir özelliği bu çağdaki din hükümleridir. Gerek İslamiyette ve gerekse Avrupa'da ortaçağ, Tanrı düşüncesi ve dinsel inançlar çekirdeği etrafında oluşmuş, değer yargılarıyla davranışlarını bununla temellendirmiş bir çağdır. Onaltıncı yüzyıl Rönesansının ruhu ve yücelttiği doğrultu, esas itibarıyla, bu ezici zihniyetten kopmaktır. Bunu yaparken de eski klasik çağ ve özellikle Yunan uygarlığını örnek aldı.

Dinsel ve bilimsel dünya ve evren görüşleri arasında köklü farklar vardır. Lâîk bilimsel dünya görüşü insan aklına güveni, doğanın doğa üstüne ve dışına çıkılmadan sırf doğal etmenler aracılığıyla insan zihni tarafından kavranabileceği tezini ileri sürmekteydi. Ayrıca, insan yaşamının ülküsel bir düzene konması çabasının insanın evren hakkında ve kendisi hakkında edineceği sağlam bir bilgi temeline oturtulması gerektiği ve bunun tamamen mümkün olduğu tezini savunmaktaydı.

Buna karşılık dinsel dünya görüşünde, insanın kendi yaşamını ve eylemlerini peygamberlere vahiy yoluyla gelen kutsal yazılardaki bilgilere istinat ettirmesi, maddi dünyanın fani ve muvakkat olduğu ve bu sebeple insanın kendini ebedî hayata, ölümden sonraki ölümsüz yaşantıya hazırlayıp adanması gerektiği, bütün çabalarını temelcek bu doğrultuya yöneltmesi icabettiği görüşüne öncelik verilmekte, doğa olaylarının mucizelerle dolu olabileceği, Tanrısal kuvvetin toplum faaliyetini ibret dersleriyle koşa bir durumda yönettiği, adalet ile bilgi ve türlü kültürel konularda değer yargılarının hep kutsal kitaplar ve dinsel buyruklar temeline oturtulması ve bu temel üzerinden bunlara yön verilmesi gerektiği inancı egemen durumda bulunmaktaydı (s. 384).

— İlim adamı ilk bakışta göze çarpan çeşitlilik ve intizamsızlığın nasıl muayyen bir nizama ve basit münasebetlere icra edilebileceğini gösterir. Güzel sanatlardaki birçok başarılar da bu tiptendir. Mesela ressam muayyen bazı çizgi ve renk ahenklerinin en sarih olarak mevcut bulunduğu bir anı ve bir görüş noktasını keşfeder, bunu herkes tarafından anlaşılabilir, görülebilecek bir şekilde ifade eder ve meydana kor. İlimdeki gibi metodolojik esaslara ircaı ve bariz olarak muayyen unsurlar halinde tahlili çok güç olmakla beraber, ressamın olduğu kadar, heykeltıraşın, şairin ve kompozitörün yaratıcı başarılarının birçoğu da, yine aynı şekilde, ilim adamının yaratıcı faaliyeti ile benzerlik gösterir. Bununla beraber, hem güzel sanatlarda, hem de ilimde dehayı, yaratıcı faaliyeti bir arada toplayan insanlara nadiren rastlanır. Bunların belki en ünlüsü Leonardo'dur. Leonardo (1452-1519), ilimde, resimde ve teknolojiye, bu alanların her üçünde yaptığı çalışmalar bakımından birinci sınıf bir dahidir.

— Şiirle ilmin elele vermesi misallerine diğer güzel sanatlara nazaran daha çok rastlanır. İlk ve Ortaçağlarda ilmî kitapların mevzun ve kafiyeli bir şekilde yazılması, öğrenmeyi kolaylaştırmak bakımından çok faydalı sayılıyor, bu pedagojik usule çok zaman baş vuruluyordu. Soli'li Aratos, Lucretius, Ömer Hayyam, Chaucer ve Pascal gibi birinci derecede ilim adamı veya felsefeci olmakla beraber şiirle, veya birinci derecede şair ve edip olmakla beraber ilimle uğraşan ve her iki alanda da övülmeye değer başarılar göstermiş olan kimselere rastlıyoruz.

“— Bilim bir bilgi türüdür, bir bilgi çeşitidir. (..) bilimi “sağlam ve güvenilir bilgi” olarak tanımlayabiliriz.

— Bilim kümülatif ve progressiftir. Bilimsel bilgideki gelişme bazan ani sıçrayışlar şeklinde olur. Bu gibi değişmelerde eski bilgi büyük ölçüde geçerliliğini yitirebilir. Fakat bu takdirde de birikmiş eski bilgiler yeni bir yoruma tabi tutulur yani bu bilgiler geçerliliğini kaybetse de yararlılık işlevini hakkıyla yapmış durumda bulunur. Eski bilgi düzeyi, yeni bilgi aşamasında ulaşmak için vazgeçilmez bir iskele bir geçiş ve meydana getiriliş aracı olarak vazife görmüş olur. Bu durum ise bu gibi değişmelerde tarihsel bir kopukluk konusu olmadığını, bu bilgi gelişme ve dönüşmelerinde de tarihsel bir devamlılık sürecinin yürürlükte olduğunu açık seçik bir biçimde gösterir. Bu sebeple, bilimsel bilgideki yığılganlık ve gelişkenlik vasıfları genel geçer olma özelliğine sahip sayılmalıdır.

— Bilim insanın ihtiyaçlarını karşılamakla görevlidir. Bilgisi sayesinde, insan, işlerini düzene ve yoluna kor ve doğayı kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanır, sömürür, kendine yararlı hale sokar. Dolayısıyla

da aslında, bilim uygulanmak içindir. Fakat öte yandan da bilim aynı zamanda insanın hasbî tecessüsünü, elçin ve özgecil bilgi edinme gereksinmesini, anlamak ve öğrenmek ihtiyacını, sırf tatmin bakımından da büyük önem taşır.

— Bilimin asıl amacı insan emrine sağlam bilgi sunmak ve bu suretle insana yarar sağlamak olsa da, bu amaca ulaşmak için muvakkaten tatbikî bilimi bir yana bırakıp arı bilime yönelmek gerekmede, bu, büyük ve bazen önceden hayal edilemeyecek ölçüde büyük yarar sağlamaktadır.

— Bilim örgün bir bilgi türüdür. Bilim bir bilgi kütesi olarak nitelendirilebilir. Fakat bu onun alelade bir bilgi kümesi, bir bilgi yığını olduğunu ifade etmez. Bilim ele aldığı konuları bir bütünlük içinde ve geniş kapsamlı bir yaklaşımla ele alır ve bu şekilleriyle dile getirmeye çalışır. Bilimsel bilgi sistemlidir ve bu sebeple doğru çıkarsamaları ve akıl yürütmeleri mümkün kılar. Çünkü bilimsel bilgi kendi içinde tutarlı bir bilgi kütesidir. Bilginin bu vasfı onun kuramsallık yönünü su yüzüne çıkarır.

— Bilim kendi kendini ıslah ve tashih etme veya mükemmelleştirme kabiliyetine sahiptir.

— Matematikte insan zihni kendi kendisiyle yeterli olabilir. Burada rasyonellik en önemli unsurdur. Bu sebeple gözlem, deney ve kuram bu bilim dalında yoktur, ya da geri plandadır.

— Astronomide özellikle takvime ilişkin bölümünde pratik ihtiyaçlar temelde bulunur. Fakat, aynı zamanda, gök âleminde olan biteni anlamlandırmak ve bunlarla yeryüzü olayları arasında ilişkiler kurmak en eski astronomide de söz konusuydu ve bir bakıma şiddetli bir gereksinmeyi temsil ediyordu. Bu da bir tecessüs, hatta hasbî diye vasıflandırılmaya elverişli bir tecessüs sayılabilir. Fakat bu, aslında, o eski çağların dinsel ihtiyaçlarıyla sıkı ilişki halinde olan bir gereksinme idi. Çünkü eski insanlar genellikle gök alemini Tanrıların faaliyet sahası olarak kabul etmekte ve bunları yorumlamak ve anlamlandırmak ihtiyacını duymaktaydılar (*Bilim Kavramı Sempozyumu'ndan*)

— Uygarlık ve kültür sadece insana hastır. Çünkü insanın kazandığı tecrübeler ve yarattığı eserler kuşaktan kuşağa, nesilden nesile intikal etmektedir. Hayvanlar da, teker teker, birtakım başarılar gösterebilirler, birtakım yararlı alışkanlıklar kazanabilirler. Fakat hayvan bireylerinin, fertlerinin bu kazandıkları başarılar, bu öğrendikleri şeyler, onlarla birlikte kaybolup gider, onlarda sadece kalıtımla, verasetle, kuşaktan kuşağa geçen şeyler kalıcıdır. Bunlar fizyolojik vasıflar ve özelliklerdir. Uygarlık ve kültür ise kalıtım yoluyla devam etmez.

— Toplumların en büyük düşmanı bilgisizlik ve bilgisizliğin en tehlikeli türü kendi kendisinden habersiz olan bilgisizliktir.

— Bilimin tarihte en az dört bin yıllık bir mazisi vardır.

— Evrensel tarihin zincirleme birbirine bağlı olan dört uygarlık yaratma atılımı şunlardır: 1) Eski Mısır ve Mezopotamya Uygarlıkları aşaması; 2) Klasik Yunan Çağı Uygarlığı; 3) Ortaçağ İslam Dünyası Uygarlığı; 4) Batı Avrupa Uygarlığı. Evrensel tarih, cihan tarihi, insanoğlunun, yani tümüyle insanlığın, mağara çağından başlayarak, gerçekleştirdiği gelişmeler sayesinde bugünkü yüksek uygarlık düzeyine ulaşışının, başka bir ifade ile, insanın tarihsel kaderinin, yazgısının tarihidir. (..) Hint ve Uzakdoğu uygarlıkları da, hiç şüphesiz, insanlığın tarihsel kaderini belirlemede inkâr edilemez katkılara sahiptirler. Fakat bunlar evrensel düşünce tarihinde anayol üzerinde bulunmaktan fazla buna gelen ek etkiler şeklinde evrensel tarih sahnesinde belirlemektedirler.

— Türklerin İslâm Dünyası uygarlığına katkıları, onun kökeninde ve başlangıçlarından itibaren büyük paya sahip olmaları, büyük himmette bulunmuş olmaları şeklindedir. Oluşmuş bir medeniyete sonradan katılarak ona hizmet etmiş olmalarından ibaret olmaktan uzaktır. Bunun da dikkatten uzak bulundurulmaması büyük önem taşır.

— Modern hastane müessesesinin tarihteki ilk örnekleriyle İslam Dünyasında karşılaştığını ve bunda Türklerin önemli bir role sahip olduğunu söyleyebiliriz.

— Hastahanenin İslâm Dünyasında gerçek anlamıyla doğmasında ve bir hayır kurumu olma vasfı yanında, bilimsel tıbbın tutarlı bir biçimde uygulandığı bir tedavi yerine dönüşerek müesseseleşmesinde Türklerin de himmetinin geçtiği müşahede ediliyor.

— Sempozyumumuzun konusunu oluşturan Abdülhamid İbn Türk, Hârezmî, Fârâbî, Beyrûnî ve İbn-i Sînâ da Ortaçağ İslam Dünyası uygarlık ve kültürünün doğup gelişmesinde, evriminde, ve şekil kazanmasında büyük katkıya sahip tarih çapında bilim adamı ve düşünürlerdir.

— Bilim sayesinde seçkinlik kazanmak ve bilim yoluyla güçlü olmak sayesinde, İslam Dünyası ortaçağın en ileri uygarlığı haline geldi. Fakat bu bilimsel araştırma faaliyetinin ve bilime dayalı kültürel gelişmelerin sürüp gitmesinin güvence altına alınması gerekiyordu. Çünkü böyle bir güvence durumu mevcut bulunmaktan uzaktı.

— Bilim ile düşünümsel veya entellektüel kültürün, Atatürk'ün de düşüncesine tamamen uygun olarak, millî kültürümüzün en önemli temel ögesini oluşturduğunu kabullenmek zorundayız.

Etkinlikleri

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın bilim tarihi dalındaki altmış yıllık uğraşısı (1933-1993) aşağıdaki dönemleri ve çok yönlü etkinlikleri kapsamaktadır:

1) Öğrenim dönemi (1933-1941): Harvard Üniversitesi'nde Bilim Tarihi bölümünde öğretim gördü ve 1941 yılında bu daldan felsefe doktoru ünvanını kazandı. Bu ünvanı dünyada ilk alan Aydın Sayılı'dır.

Türkiye'ye dönmesi, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle, 1943 Ağustos'un-da gerçekleşebildi.

2) Askerlik görevi dönemi (Eylül 1943-Mart 1946).

3) Öğretim dönemi (28 Mart 1946-1 Ocak 1983): Bu dönemde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde sürekli olarak görev yaptı. Aşağıdaki akademik aşamaları, -ülkemizde ilk olmak üzere-, bu dönemde gerçekleşti.

a) İlim tarihi ilmî yardımcılığı (28 Mart 1946 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Kürsüsünde)⁸

b) İlim tarihi doçenti (17 Haziran 1946 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü'nde).

c) İlim Tarihi profesörü (7 Haziran 1952 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü'nde).

c) İlim Tarihi profesörü (7 Haziran 1952 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü'nde).

d) İlim Tarihi ordinaryüs profesörü (26 Temmuz 1958 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi Kürsüsü'nde)⁹

e) Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın etkinliği sonucu olarak, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde İlim Tarihi Kürsüsü kurulması kararlaştı (25 Nisan 1955) ve kürsü yöneticiliğine Sayılı atandı (31 Mayıs 1955). Bu kürsü, ülkemizde kurulan ilk bilim tarihi kürsüsüdür.

f) Ord. Prof. Dr. A. Sayılı, Fakülte'de kurulan Felsefe Bölümü Başkanlığına atandı (1974).

g) 1 Ocak 1983 Tarihinde yaş haddinden emekli oldu.

h) Emeklilik döneminde Ankara Üniversitesi'nde lisans üstü (postgraduate) derslerini sürdürdü.

Ord. Prof. Dr. A. Sayılı'nın öğretim dışındaki başlıca etkinlikleri şunlardır:

— Türk Tarih Kurumu aslî üyeliği (1947) ve on yıl süreyle Ortaçağ Kolu Başkanlığı.

— Uluslararası Bilim Tarihi muhabir üyeliği (1957), aslî üyeliği (1961) ve üç yıllık süre için asbaşkanlığı (1962) görevlerine seçildi.

— Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe-Sosyoloji-Psikoloji Bölümlerinin dergisi olan “Araştırma”nın kurulması ve yayınlanması (1962).

— Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Genel Başkanlığı'nın hazırlattığı “Orta Asya Uygarlıkları Tarihi” adlı bir dizi yayın hazırlamak üzere kurulan onsekiz kişilik Uluslararası Komisyona üye seçilmesi (1980). Sayılı, bu komisyonda, 1989 yılı ortalarına kadar, yaklaşık on yıl süre çalışmalara katılmıştır. Kendi uzmanlık alanıyla en çok ilişkili ciltlerin (özellikle dizinin dördüncü cildinin) tamamlanması üzerine, görevinden afedilmesini dileyen Sayılı'nın isteği UNESCO Genel Başkanlığı'nca kabul edildi.

— UNESCO Türkiye Milli Komitesi Yönetim Kurulu Üyeliği (1982).

— Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı görevi yaklaşık on yıl sürdü (Ekim 1983-16 Eylül 1993).

— Türk Kütüphaneciler Derneği aslî üyeliği.

Katıldığı Kongreler

Fârâbî'nin Ölümünün Bininci Yıldönümü Toplantısı (İstanbul 1950).

Uluslararası Doğubilimciler (Oriyantalistler) Kongresi (İstanbul 1951).

Yedinci Uluslararası Bilim Tarihi Kongresi (İsrail 1953).

Uluslararası İbni Sina Kongresi (Tarhan, Hemedan 1954).

Uluslararası Nasiruddin-i Tûsî Kongresi (Tarhan, Mayıs-Haziran 1956).

Sekizinci Uluslararası Bilim Tarihi Kongresi (Florensa 1956).

Amerikan Bilim Tarihi Derneği Yıllık Kongresi (New York 1956).

Beşinci Türk Tarih Kongresi (Ankara, 1956).

Uluslararası Bilim Tarihi Kollokyumu (Raymaunt (Paris), Temmuz 1957).

Uluslararası Bilim Tarihi Sempozyumu (Piza-Vinci (İtalya) 1958).

Altıncı Türk Tarih Kongresi (Ankara 1961).

Uluslararası Bilim Tarihi Kongresi (Ithaca (USA), 1962).

Şair ve Filozof İkbâl'i Anma Toplantısı (Lahor 21 Nisan 1964).

Yedinci Türk Tarih Kongresi (Ankara, 1970).

Balkan Matematikçileri Kongresi (İstanbul, 30 Ağustos-8 Eylül 1971).

İran İmparatorluğu'nun 2500'üncü Yıldönümü Konferansı (Tarhan, 1971).

Kopernik'in Doğumunun Beşyüzüncü Yıldönümü Toplantısı (Ankara 1973).

Birunî'nin Doğumunun Bininci Yıldönümü Kongresi (Pakistan 1973).

Uluslararası Bilim Tarihi Kongresi (Kyoto (Tokyo) 1974).

Klasik Düşünce ve Türkiye İkinci Sempozyumu (Ankara 1977).

İslâm Rasathaneleri Uluslararası Sempozyumu (İstanbul 1977).

Uluslararası Bilim Tarihi ve Felsefesi Kongresi (İstanbul 1979).

Dünya Kültür ve Uygarlığına İslam Katkısı Uluslararası Konferansı (İslamabad. 7-10. Mart 1981).

Türk-İslâm Bilim ve Teknoloji Birinci Uluslararası Kongresi (İstanbul, 1981) Uluslararası İbni Sînâ Kongresi (Kuala Lumpur Malezya 1981).

Atatürk İlkeleri Işığında Türk Eğitim Sistemi Bilimsel Toplantısı (TÜBİTAK Tarafından düzenlenmiştir) (Ankara 18 Kasım 1981).

Eski Orta Asya Kültür Çevrelerinde Besin Üretilmesi Sorunları Konferansı (Duşanbe 7-11 Nisan 1982).

Uluslararası İbni Sina Sempozyumu (Ankara 1983).

Uluslararası Matematikçiler Kongresi (Marsilya 16-21 Nisan 1984).

Bilim Kavramı Sempozyumu (Ankara, 15 Mayıs 1984).

Orta Asya Kültürü Uluslararası Konferansı (Alma Ata 1985).

Uluslararası İbni Türk, Hârezmî, Fârâbî, Beyrûnî, İbni Sinâ Sempozyumu (Ankara 9-12 Eylül 1985).

Türk Eğitim Derneği Dördüncü Öğretim Konferansı (Ankara 1986).

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, isimleri yukarıda yazılı bilimsel etkinliklerin hemen hemen hepsine birer bildiriyle, birkaçına ise birden fazla bildiriyle katıldı. Bunlardan yurt dışındakilerin büyük çoğunluğuna yurt içinden malî destek sağlanmasına ihtiyaç olmadığını bir kez daha belirtelim.

Aldığı Ödüller ve Onur Üyelikleri

1) 1973 Yılında Nikola Kopernik'in doğumunun beşyüzüncü yıldönümü vesilesiyle Türkçe (Kopernik ve Anıtsal Yapıtı, 1973) ve İngilizce (Copernicus and His Monumental Work, 1973) iki yayınından dolayı, Polonya Hükümeti tarafından Kopernik madalyası verildi.

2) Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK) 1977 Hizmet ödülü verildi.

3) 1981 Yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Tarihi Enstitüsü'nün Onur Beratı verildi.

4) 1989 Yılında Die Deutsche Morgenlandische Gessellschaft (Alman Doğubilimciler Derneği) Onur Üyelğine seçildi.

5) 1989 Yılında Türk Kütüphanecileri Derneği Onur Üyeliğine seçildi.

6) 1990 Yılında Ankara-Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı Onur Kurulu Üyeliğine seçildi.

7) UNESCO Paris Merkezi'nin hazırlattığı “*Orta Asya Uygarlıkları Tarihi*” isimli dizinin hazırlanmasında görevli Uluslararası Editörler Komitesi'ne seçilen Ord. Prof. Dr. A. Sayılı'ya, -kendi uzmanlık alanıyla çok ilişkili olan ciltlerini tamamlaması nedeniyle-, UNESCO Genel Merkezi tarafından 1990 yılında Pandit Nahru Ödülü verildi.

8) Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği (İLESAM) 1993 Hizmet Şeref Ödülü verildi.

Yayınları

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın yayınları, nitelik ve nicelik bakımlarından olağanüstü bir çalışmayı yansıtan ürünlerdir. Yayınları, kitap, bildiri, araştırma yazıları ve makalelerdir. Yayınları Türkçe, İngilizce, Arapça ve Farsça'dır. İlk yayını, Harvard Üniversitesi'nde öğrenci iken, ünlü *Isis* dergisinde gerçekleşti. Bu, “Türk Tıbbı” konulu, İngilizce bir araştırma idi (“*Turkish Medicine*”, *Isis*.c. 26. yıl 1937, s. 403-414). Telif kitapları sekiz tanedir.

Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, 1993 yılında, “Aydın Sayılı'nın seksen doğum yılını kutlamak için” yayınlara ilişkin kronolojik ve ayrıntılı bir listesini yayınladı (Aykut Kazancıgil, “Aydın Sayılı'nın Yayınları”, *Bilim Tarihi*, Temmuz 1993, sayı 21, s. 20-26).

Telif Kitapları

1. *Copernicus And His Monumental Work* A Publication of the Turkish National Commission for UNESCO Turkish Historical Society Press-Ankara 1973.

2. *Abdülhamid İbn Türk'ün Katışık Denklerde Mantıkî Zaruretler Adlı Yazısı Ve Zamanın Cebri* (Logical Necessities in Mixed Equations By Abd Al Hamid Ibn Turk And The Algebra Of His Time) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları. VII Dizi-Sayı 41. İkinci Baskı. Türk Tarih Kurumu Basımevi-Ankara 1985 (Birinci baskı. Türk Tarih Kurumu Yayını. Ankara 1962)

3. *Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi, Sayı 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985.

4. *The Observatory In Islam*, Atatürk Supreme Council For Culture Language And History Publications Of The Turkish Historical Society, Series VII. No. 38. Second Edition. Turkish Historical Society Press-Ankara 1988. (Birinci baskı, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara 1960).

5. *Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Bilim ve Teknik Eserler Dizisi:/4, Üçüncü Basım, Ankara 1990, (Birinci basım. Milli Eğitim Bakanlığı yayınları. Ankara 1948), (İkinci basım, Gündoğan Yayınları, Ankara 1989).

6. *Mısırlılarda Ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi yayını-Sayı 47, Üçüncü Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, (Birinci baskı. Türk Tarih Kurumu Yayını. Ankara 1966), (İkinci baskı. Türk Tarih Kurumu Yayını. Ankara 1982)

7. *Uluğ Bey ve Semerkand'daki İlmi Faaliyeti Hakkında Gıyaseddin-i Kâşi'nin Mektubu*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı 48, Üçüncü basım. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991. (Birinci basım. Türk Tarih Kurumu yayını. Ankara 1960) (İkinci basım. Türk Tarih Kurumu yayını. Ankara 1985)

8. *Türkler ve Bilimler* (Basın Yayın Genel Müdürlüğünce yayınlanmıştır) (Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Arapça) İstanbul 1976.

Editörü Olduğu Kitaplar

1. *Ebû Nasr'i Farabî'nin Halâ Üzerine Makalesi*, Farabî's Article on Vacuum (Arapça metin, Türkçe ve İngilizce Tercüme). Türk Tarih Kurumu yayını, seri XV. No. 1. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 1951 (Prof. Necati Lugal ile birlikte yazılmıştır). (İkinci basım. Türk Tarih Kurumu yayını. Ankara 1985)

2. *Nikola Kopernik (1473-1973)* Ankara 1973, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu.

3. *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*. Türk Tarih Kurumu Atatürk'ün Yüzüncü Doğum Yılı Yayınları XIII Dizi, Sayı 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1978.

4. *Beyrunî'ye Armağan*. Türk Tarih Kurumu Yayını Dizi VII. Sayı 68. XIII Dizi, Sayı 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1978.

5. *İbn Sinâ, Doğumunun Bininci Yılı Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Yayını. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 1984.

AYDIN SAYILI'YA SAYGI

MEHMET CEMİL UĞURLU

*“Âlimin ölümü âlemin ölümü gibidir”**Ata Sözü***Sözün Bilim Tarihi****Kalemin ışık****Yüreğin sevgi****Yazın Bilim Tarihi****Atatürk sınavında şöyle dedi:****“İşte bir dâhi”****Atatürk aydınlığının****Cumhuriyetimizin güzel insanı****Hocaların hocası Aydın Sayılı Hoca****Uzat ellerini öpeyim doya doya****Yaşamın Bilim Tarihi****Sen başardın ilk doktorayı****Yeryüzü selâmladı seni****Adın Bilim Tarihi****Düzelttin nice yanlışları****Aydın'lattın gerçeği****Seninle büyüdü Bilim Tarihi****Simgeledin 'Erdem'i****Yücelttin Türkiye'yi****Çağımızın bilge düşünürü****Matematik gibi kullandın****Türkçeyi****Ölüm bile saygı duydu sana****Çalışırken yanaşmadı yanına****Emekli edilmeni bekledi****Kitapların, yazıların, konuşmaların****Anıtındır****Ölümsüzleştirdi ismini.**

15 Ekim 1993

* Bu şiir *Türk Dili* dergisinde Kasım 1993'de yayınlanan bir şiire yazarın bir kıta ilavesi ile oluşturulmuştur.

